

**ПРАВОМІРНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ПОШУК
БАЛАНСУ МІЖ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ
ТА ФУНДАМЕНТАЛЬНИМИ СВОБОДАМИ**

Станіслав КОСТАК

*аспірант 2-го року навчання Юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Конституційні права і свободи людини та громадянина є фундаментальною правовою цінністю сучасної держави, однак не є абсолютними та можуть підлягати обмеженням у певних випадках, передбачених законом. Особливої актуальності проблема обмеження прав набуває в умовах особливих правових режимів, таких як воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна екологічна ситуація та інші, коли держава змушена вдаватися до виняткових заходів для захисту національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку чи здоров'я населення. У таких обставинах виникає фундаментальна правова дилема: з одного боку, необхідність забезпечення ефективної протидії загрозам, з іншого – збереження демократичних цінностей та недопущення необґрунтованого звуження правового статусу особи.

Вивчення проблематики обмеження прав в умовах особливих правових режимів охоплює широкий спектр теоретичних і практичних аспектів, серед яких: конституційні та міжнародно-правові стандарти допустимості таких обмежень, питання пропорційності та співмірності запроваджуваних заходів, механізми парламентського та судового контролю, гарантії відновлення прав після скасування особливого режиму. Особливої важливості набуває проблема пошуку балансу між безпековими інтересами держави та дотриманням основоположних прав і свобод людини, що становить складне завдання не лише для правової науки, але й для законодавчої та правозастосовної практики.

Для збереження рівноваги між особистими правами та колективними інтересами державам доводиться встановлювати певні обмеження прав людини. Згідно з міжнародним правом, держави мають можливість у окремих ситуаціях тимчасово призупиняти виконання своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, а також відповідні положення національного законодавства. Сьогодні конституційне право різних країн світу, включаючи Україну, містить

положення, які легітимізують обмеження прав і свобод людини за певних законодавчо визначених умов¹.

Обмеження прав і свобод людини представляє собою комплексний правовий інститут, що об'єднує численні взаємопов'язані та узгоджені норми різних галузей права: конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного та інших. Ці норми регламентують порядок, підстави, умови, правомірність і механізми звуження змісту та обсягу людських прав. Важливим доповненням до цього законодавчого масиву служить юридична практика як національних судових інстанцій, так і Європейського суду з прав людини².

Згідно з усталеними принципами, обмеження прав особи вважається правомірним, якщо воно передбачене міжнародним правом (яке має пріоритет над національним законодавством України) та/або внутрішнім законодавством держави. Таке втручання у права і свободи має відповідати критеріям законності, необхідності, доцільності та пропорційності щодо поставленої мети. Реалізація цих прав може бути законодавчо обмежена задля захисту національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку, запобігання злочинам, охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації, а також для забезпечення авторитету та неупередженості судової влади³.

Аналізуючи концепцію універсальності прав людини, необхідно звернути увагу на питання їхнього обмеження. Тут мова йде не про встановлення юридичних кордонів природного права, а про обмеження тих прав, які вже закріплені у відповідних нормативних документах. Поняття юридичного окреслення меж прав людини є більш широким і визначається такими факторами: потреби особи, гармонізовані з потребами суспільства; моральні норми, що переважають у конкретному суспільстві в певний історичний період; призначення конкретного права людини та відповідність цьому призначенню діяльності держави у сферах реалізації, забезпечення та обмеження прав⁴.

¹ Петечел Н. (2024) Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *International journal «LAW & SOCIETY»*. Vol. 9. P. 141.

² Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С. (2021) Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Вінниця: Твори. С. 131.

³ Рудник Л.І. (2023) Правові засади обмеження права на доступ до інформації в умовах воєнного стану. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4(60). С. 33.

⁴ Європейський Суд з прав людини : матеріали практики (2005–2006 рр.). (2007) *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. Серія II : Коментарі прав і законодавства*. Вип. 7. С. 45.

При впровадженні будь-яких обмежень прав і свобод людини держави орієнтуються на положення статті 29 Загальної декларації прав людини. Ця стаття встановлює, що обмеження прав особи допустимі лише за умови, що вони: визначені законом, запроваджені виключно для забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб, відповідають справедливим вимогам моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві. Тому некоректно стверджувати, що під час дії особливих правових режимів, коли нормальне функціонування суспільства і держави ускладнюється, права людини перетворюються на формальність. Законодавство України, включаючи Конституцію та спеціальні нормативні акти, які регулюють особливі правові режими, передбачає чіткі підстави для обмеження прав громадян⁵.

Отже, обмеження конституційних прав і свобод людини є невід'ємною складовою правової системи демократичної держави, особливо в умовах дії особливих правових режимів. Такі обмеження можуть вважатися правомірними лише за умови їх відповідності критеріям законності, необхідності, доцільності та пропорційності. Міжнародне право та національне законодавство України встановлюють чіткі рамки для таких обмежень, які мають бути спрямовані на захист національної безпеки, громадського порядку, прав інших осіб та інших легітимних цілей.

Головним викликом у сфері обмеження прав залишається пошук балансу між колективними інтересами суспільства та фундаментальними правами особи. Незважаючи на дію особливих правових режимів, права людини не можуть перетворюватись на формальність. Тому важливим є забезпечення ефективного парламентського та судового контролю за пропорційністю запроваджуваних обмежень, а також створення дієвих механізмів відновлення прав після скасування особливого режиму, що відповідає вимогам демократичного суспільства та ключовим положенням Загальної декларації прав людини.

⁵ Левченко А. В. (2023) Підстави обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні: теоретичні та практичні аспекти реалізації. *Аналітичне-порівняльне правознавство* / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, №4. С. 83.